

Proa

Una història d'infantesa en una família
dividida per la guerra

FELIU FORMOSA

Sense nostàlgia

FELIU FORMOSA

SENSE NOSTÀLGIA

Proa

Proa
A Tot Vent

Primera edició: gener del 2015

© Feliu Formosa, 2015

Drets exclusius d'aquesta edició:

Raval Edicions SLU, Proa

Pedro i Pons, 9-11

08034 Barcelona

www.proa.cat

ISBN: 978-84-7588-540-7

Dipòsit Legal: B-25211-2014

Composició: Víctor Igual, SL

Impressió: Limpergraf

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).
Tots els drets reservats.

Cap a la fi del llibre *Sala de miralls*, el meu últim dietari publicat, faig una referència als textos que Klaus Mann (1906-1949), segon fill de Thomas Mann, va escriure entre els anys 1938 i 1942, publicats en un dels cinc volums que recullen articles, conferències, assajos, etc., de l'autor alemany, aleshores exiliat als EUA, en una època plena de dificultats de tota mena: nazisme, guerra mundial, pacte germanosoviètic... Després d'escriure aquest fragment del meu dietari, se'm va acudir explicar el que jo mateix vaig viure en aquest període, entre els quatre i els vuit anys de la meua existència.

Quan va llegir el meu dietari, la meua filla Clara em va dir que aquestes quatre pàgines amb fets i anècdotes de la meua infància podien ampliar-se i donar lloc a un llibre, com tants n'hi ha de molts autors que han escrit sobre aquest tema. Penso en Gorki, Tolstoi, Goethe, etc., i més recentment he pogut llegir també un llibre de Tomas Tranströmer, el poeta suec que va rebre el premi Nobel

l'any 2011. El llibre es titula, en traducció castellana, *Visión de la memoria*. En una seixantena de pàgines, Tranströmer reuneix uns quants records de la seva infància. És exactament el que em demana la meva filla. En el meu cas, es tracta de trobar la fórmula apropiada per tal de donar la necessària originalitat i peculiaritat al resultat. Se m'acut que, entre els meus reculls de versos, n'hi ha un que parla justament de la meva primera infància. Es tracta de la primera part del meu llibre *Raval* (1975). En disset proses poètiques, parlo d'aquests primers anys viscuts a Sabadell amb la meva mare, a la vellíssima casa pairal de la família Formosa, al carrer del Raval de Fora, mentre el meu pare es trobava a l'exili. No es tracta en absolut d'uns textos memorialístics. Tenen un cert to suprarreal i evoquen amb un cert distanciament, propi del gènere, una sèrie de situacions, moments i episodis en un estil més aviat líric. Ara, en canvi, es tractaria de donar prioritat a la primera persona i adoptar un to narratiu, tot entrant en detalls sobre molt diversos aspectes de la meva infància i primera adolescència. Parlaria, així mateix, de les persones que per a mi van significar alguna cosa durant aquests anys.

La primera cosa que se m'acut és demanar a la Clara que m'acompanyi a fer un recorregut pel Sabadell actual i veure les transformacions que

han sofert els diversos llocs de la meva infància. Quedem que ens trobarem vora l'estació de la Renfe, a Sabadell Centre. La Clara hi arriba amb el seu cotxe des de Terrassa, on viu. Jo hi he anat des de Barcelona, amb el tren. Després de trobar-nos i fer un cafè al bar de la biblioteca Vapor Badia, propera a l'estació, la Clara decideix deixar el cotxe aparcant en una cantonada del carrer de les Tres Creus i iniciem el recorregut. Arribem a la plaça que hi ha darrere l'Ajuntament i que, quan jo era petit, en deïem els Jardinets. Davant la façana posterior de la Casa de la Vila hi ha l'església dels pares claretians. Sempre n'havíem dit els «Padres». A banda i banda del portal d'accés al temple, hi ha dues estàtues: el pare Claret i el doctor Feliu Sardà i Salvany, del qual parla el gran sabadellenc Joan Oliver en un divertidíssim article del seu llibre *Tros de paper*. Sardà i Salvany, «integrista interregim», segons Oliver, va ser conegut com a autor del llibre *El liberalismo es pecado*. Entre altres coses que en recordo, hi ha el fet d'haver cedit la gran casa pairal on vivia a les germanetes dels pobres i també que va ser ell qui va casar els meus avis paternals. Sardà i Salvany era un capellà dels d'abans, com mossèn Josep, rector de la Puríssima quan jo era petit. Mossèn Josep era un home ja gran, rodanxó, amb la sotana cordada amb la típica renglera de botons, un d'aquells capellans amb aspec-

te bonatxàs, a qui els nens fan l'amistat i reben potser una estampeta o un caramel.

Prop dels «Padres», a l'inici de la Rambla, hi havia, l'un davant de l'altre, dos grans cafès, l'Euterpe i el Catalunya, damunt el qual es va instal·lar Radio Sabadell, a càrrec del Frente de Juventudes de la Falange Española Tradicionalista y de las JONS. I una mica més avall, hi havia la policia, els «grisos», en un edifici que abans havia estat l'Hotel Espanya. Al carrer de darrere els «Padres», es trobava un guarnicioner de nom Trabal (no em consta que tingués cap parentesc amb l'escriptor). Sembla que pels voltants de Sant Antoni, a causa de la benedicció dels animals durant aquesta festivitat, se li acumulava la feina i no donava l'abast amb els encàrrecs.

Amb la Clara, accedim al passeig de Manresa i li explico que aquest passeig és el resultat d'una reforma urbanística que es va fer fa molts anys. Es van enderrocar una sèrie d'edificis que separaven dos carrers estrets, el carrer de Manresa i el Pedregar. A una banda d'aquests dos carrers quedaven els Jardinets, i a l'altra, l'anomenada plaça Vella. En aquesta plaça s'hi solia instal·lar un personatge típic del Sabadell de l'època, el Juando, que venia l·laminadures. Hi havia també un venedor de loteria, el «lotero de la plaça», en paraules del meu pare. Encara a l'antic carrer de Manresa, es troba-

va una llibreria de vell, l'Atenea, a la qual es descendia per uns quants graons. I a la plaça hi havia un parell de comerços avui desapareguts: la merceria Casa Bella i els cicles Buron. Aquesta zona del centre urbà la recorria en bicicleta un venedor ambulant, el Sanchis dels caramels.

L'actual passeig de Manresa és com una àmplia plaça allargada. A mi em sembla que la reforma que he esmentat abans es va produir quan jo era petit, però el meu amic, el poeta i editor Antoni Clapés, que té tretze anys menys que jo, em diu que també en guarda el record. El passeig de Manresa s'estreny una mica, abans d'arribar a la plaça de l'Àngel. En aquest tros de carrer hi ha l'Acadèmia de Belles Arts. Fa ja alguns anys hi havia un grup de teatre que dirigia l'amic Francesc Ventura, avui propietari d'una botiga de catifes situada a l'inici de la Via Massagué, un dels carrers que, amb la Rambla, travessen la ciutat de sud a nord. La part superior de la Via Massagué du ara el nom d'avinguda de l'Onze de Setembre, que després de la dictadura franquista va substituir el d'Avenida del Ejército Español. Hi vivien una tia i un oncle meus, dels quals hauré de parlar més endavant.

Abans de deixar enrere la plaça de l'Àngel, li recordo a la Clara que en una cantonada de la part de dalt, tocant al carrer de les Valls, que es

troba a l'esquerra, hi havia la cereria Díez, que devia vendre força espelmes a l'època de les restriccions elèctriques, i a tocar d'aquest establiment es trobava l'armeria Permanyer, que tenia al damunt un d'aquells Nius d'Art, on els espectadors es convertien en cantaires i recitadors espontanis.

Comencem ara a avançar per la Via Massagué. Pujant per la vorera de la dreta, hi havia la Camiseria Gracia, el propietari de la qual havia estat jugador i entrenador del C. E. Sabadell, i a pocs metres, es trobava una botiga d'objectes de llautó, Ca la Tenoros. La Tenoros era un d'aquests personatges estranys, que presenten una certa deficiència i que solen intrigar i atemorir una mica els infants, un d'aquests éssers enigmàtics de què també parla Thomas Mann als inicis de la seva novel·la *El doctor Faustus*. Era una dona prima, molt morena i amb el front estret, mig tapat pels cabells. La botiga era situada davant per davant de la parròquia de la Puríssima, el campanar de la qual, amb la seva cúpula blanca i blava, és un dels elements distintius de la ciutat, juntament amb el campanar de Sant Fèlix, la Torre de l'Aigua i la torre de l'Escola Industrial, que va pertànyer a la Caixa de Sabadell, avui BBVA. Recordo que jo veia el campanar de la Puríssima ben de prop des de les golfes de Can Formosa, al carrer del Raval

de Fora, durant aquests primers anys de la meva infància. Una mica més amunt, després d'una primera cantonada, hi ha l'edifici de Correus. Aquest edifici no existia quan jo, amb menys de sis anys, anava a l'Acadèmia del Senyor Ferrer. Aleshores era un solar, que jo havia de travessar després de sortir de la casa pairal dels Formosa, on, com he insinuat abans, vaig viure amb la meva mare, la meva àvia paterna i dues ties solteres fins que el meu pare va tornar de l'exili. Aquest solar havia estat una placeta dedicada al pintor Gimeno, del qual hi havia un bust. A la vorera del davant hi havia hagut un local anomenat L'Americana. Sembla que havia estat una societat coral on s'organitzaven balls, abans de passar per diverses etapes, entre elles una en què s'hi va establir un Casal Català d'Esquerres. Després de la Guerra Civil va acabar en mans de la parròquia de la Puríssima, que hi va mantenir un cafè i on va néixer el grup de teatre que, a partir del 1956, va adoptar el nom de Palestra i va tenir una llarga vida, fins que la persona que en va ser l'ànima i el va dirigir, l'amic Ramon Ribalta, va fundar l'actual Teatre del Sol.

Amb la Clara, continuem el nostre recorregut. A tocar de Correus i fent cantonada amb el carrer de Sant Francesc, hi ha una farmàcia que ja existia quan jo era petit. La portava un farmacèutic de nom Figuerola, que un dia em va curar una ferida

que m'havia fet vora l'ull dret a causa d'una caiguda tot tornant del Santuari de La Salut, proper a Sabadell. Vaig topar amb un banc de pedra i la meva tieta Mercedes, que m'acompanyava, em va dur de seguida a veure el senyor Figuerola. Em sembla recordar que m'hi va fer uns quants punts de sutura. En aquest mateix carrer de Sant Francesc, a poques passes de la farmàcia, hi havia l'acadèmia del senyor Ferrer, avui substituïda per cases construïdes amb posterioritat, així com la botiga de robes on va passar tota la seva vida activa la meva tieta Angeleta, fent de dependent. Tornem a la Via Massagué i ja una mica més amunt, li explico a la Clara que, en plena vorera, davant la seva botiga, s'hi instal·lava un espardeyer, de nom Gargallo. Tenia un petit taulell inclinat, amb un piu de fusta, un banc d'espardeyer on Gargallo, assegut, anava enrotllant les tires d'espart ajudant-se d'un punxó, per tal de donar forma a les soles de les espadenyes. A tocar de la botiga de l'espardeyer, hi havia una planxadora que era amiga de la família de la meva àvia materna, així com un retratista anomenat Rifé.

Ens adrecem a un dels indrets més importants del nostre recorregut: la casa de la meva àvia materna, la iaia Pauleta, que es troba al carrer de Josep Renom, una cantonada de l'esquerra de la Via Massagué. D'aquest carrer, la meva família sem-

pre n'havia dit el carrer de Melendes, que devia ser el nom anterior del carrer, posteriorment dedicat a l'arquitecte del mercat central de Sabadell. Aquesta casa ha restat buida durant molts anys. Després de la desaparició dels seus últims ocupants, ha anat sofrint un deteriorament progressiu i ara, amb la Clara, veiem que té les obertures, porta i finestres, tapiades amb maons, i que a la façana hi penja un rètol d'una empresa d'enderrocaments. La casa, doncs, no trigarà a ser enderrocada. Durant uns quants anys de la meua infància, a la façana hi havia un rètol força historiat que anunciava la barberia d'Arturo Torres, nom del meu avi matern, del qual parlaré més endavant, així com de tota la seva família. Ja fa temps que aquest rètol s'ha esborrat del tot. La casa és una de les que s'anomenaven «cases angleses». Precisament, a la revista *L'Avenç* (número 388, març 2013) hi ha un llarg article de Xavier Macià titulat *La casa de cós. Un habitatge per a treballadors*. S'hi parla d'aquestes edificacions, que ocupen un espai de cinc metres d'amplada. I esmenta justament que la denominació de «casa anglesa» és pròpia de Sabadell, on aquesta mena de cases encara abunden. Explica també que aquesta denominació és inexacta, ja que aquestes cases no s'assemblen a les cases per a treballadors d'Anglaterra.

A la casa de la meva àvia hi havia un gran vestíbul on era instal·lada la barberia, un passadís situat a l'esquerra i un parell de cambres a la dreta. Al final del passadís hi havia el menjador, que només s'utilitzava els dies en què se celebrava algun esdeveniment, i que donava a la cuina, situada a la dreta, i a un espai que donava a l'eixida (un altre terme ben sabadellenc). En aquesta mena de galeria, més lluminosa que el menjador immediat, se solia menjar i fer estada la major part dels dies. I finalment, a l'eixida, hi havia el petit recinte de la comuna. No hi havia quarto de bany. Li explico a la Clara que les dues darreres ocupants de la casa van ser la meva àvia Pauleta i la meva tieta Carmeta, la seva filla gran, que s'hi va instal·lar després de quedar viuda. Molts anys més tard, quan jo ja era casat, la meva filla gran encara va poder conèixer aquestes dues persones. Tenien un costum força curiós: anaven cada tarda al cine Cervantes. Veien, per tant, la mateixa pel·lícula cinc o sis vegades, i així passaven les tardes.

El Cervantes era un gran espai, amb un cafè i un pati, al fons del qual hi havia el cinema. Estava situat a la part dreta de la Via Massagué. Era un recinte semblant a un altre, també desaparegut, que es trobava a l'altre extrem de la ciutat, al final de la Rambla. En deien els «Campos», suposo que al·ludint als Camps Elisis. Més amunt del Cervan-

tes, d'aquesta part de la ciutat només ens quedaven per veure dues cases, ja dins el barri de la Creu Alta, la que habitaven el meu oncle Joan i la meva tieta Carmeta. Era també una casa anglesa, en aquest cas desapareguda i substituïda per un edifici nou, justament al davant del Casinet, un gran cafè on el meu onclo (per dir-ho com els sabadellencs de l'època) solia passar moltes estones fumant les seves fàries i jugant a cartes o al dòmino. El local encara existeix. La casa, avui desapareguda, comptava amb un pati molt gran on hi havia una figuera.

A poques passes d'aquesta casa, arribem a l'última cantonada de la dreta de la Via, poc abans d'arribar a la plaça de la Creu Alta. És el carrer del Pintor Vila Cinca, pare d'Antoni Vila Arrufat, notable pintor noucentista, avi de Joan Vila Grau, també pintor i autor dels vitralls de la Sagrada Família, i besavi d'Eusebi, Antoni i Jordi Vila Delclòs, tots tres pintors. El darrer, a qui conec personalment, és un magnífic il·lustrador de llibres per a infants i joves. En aquest carrer vaig néixer jo, el 10 de setembre de 1934. Aleshores se'n deia carrer del Foment. Amb la Clara, ens acostem a una sèrie de cases angleses, cap al número 30. Sé que vaig néixer en una d'aquestes cases, que es conserven, però no sé localitzar-la. Ens trobem en un carrer ben típic de Sabadell, no molt ample,

sense arbres i amb un predomini de les cases baixes, només trencat per algun edifici de nova construcció. Som al barri de la Creu Alta. Recordo que als seus habitants se'ls donava el nom de «taierets», no sé per quin motiu.

Amb la Clara decidim ara de refer el camí per la Via Massagué i tornar al centre de la ciutat. Arribats de nou a la plaça de l'Àngel, girem cap a l'esquerra i ens fem al carrer de la Salut. Les dues primeres cantonades d'aquest carrer són els dos Raval, el de Dins i el de Fora. Quan jo era petit, recordo que el Raval de Dins era un carrer ombrívol, brut, habitat per gent que a mi em semblava estranya. Entrar-hi em feia una mica de por. Al número 42 de la cantonada següent, al Raval de Fora, gairebé al final del carrer, que queda tallat pel carrer de la Mare de Déu de les Neus, hi havia el casal de la família Formosa. I a l'inici, a la part de baix, on ara hi ha un edifici modern, hi havia un petit colmado, fosc, que feia una forta olor de sosa i del gra que s'amuntegava en sacs a l'esquerra de l'establiment. En deien a cal Francesc. El propietari era un home ja gran, amb un guardapols gris. Amb la Clara, tirem carrer amunt i comprovem que a l'indret on s'alçava el gran i més que bicentenari edifici construït pels meus avantpassats fabricants, avui hi ha un parell de blocs de pisos no gaire alts. El meu cosí Camilo,

fill de l'últim hereu, el meu oncle Feliu, quan l'edifici va passar a les seves mans, se'l va vendre i posteriorment va ser enderrocat. Suposo que l'interès que oferia era més històric que arquitectònic, i que per aquest motiu no ha estat conservat. Jo hi vaig passar els primers anys de la meva infància, amb la meva mare, la meva àvia Dolores i les meves tietes Mercedes i Lola, totes dues solteres. En aquells anys, la casa havia estat objecte d'una reforma. La meitat s'havia transformat en un estatge confortable habitat per l'oncle Feliu, químic que treballava a l'empresa alemanya Unicolor, la meva tieta Esperança i els seus dos fills, Maria, la gran, i Camilo, que és quatre mesos més petit que jo. L'altra meitat, habitada per les meves tietes i la meva àvia paterna, es conservava tal com era des de la seva construcció.

Abans de recordar amb la Clara aquesta part de la casa, que ella i la seva germana Ester van arribar a conèixer, pugem pel Raval de Fora. Aquest carrer, quan jo vivia a la casa Formosa, no estava asfaltat ni empedrat. Per la calçada polsosa i pedregosa passaven sovint els carros carregats de peces de roba que deixaven per les cases, on les dones es dedicaven a escutiar-les. Les meves tietes ho van fer a les golfes durant una temporada. Col·locaven la peça de roba en un ample cavallet i l'anaven fent baixar tot traient amb unes pinces

les impureses de la llana. En això consistia l'operació d'escutiar. Quan arribem al número 42 del carrer, li dic a la Clara que totes les incidències viscudes a la casa Formosa em donaran ocasió de descriure-la des de la planta baixa, on també hi havia el taller de fusteria del senyor Plantada, fins a les extenses golfes, on solíem jugar amb el meu cosí Camilo, sense oblidar el gran pati del darrere, que donava a la cantonada següent del carrer de la Salut: el carrer del Convent. El terreny que la casa ocupava entre un carrer i l'altre era, evidentment, molt gran.

Amb la Clara, tornem a pujar per la Via Massagué i, després de passar per l'actual plaça del Batlle Marçet, on al temps de la meva infància hi havia la Casa de la Caritat amb el seu pati fronterrer, ens instal·lem al bar de l'Hotel Urpí a prendre una cervesa. Li dic a la Clara que d'aquest bar se n'havia dit a cal Sacs i que, davant per davant, hi havia un altre cafè, també força gran, l'Espanyol, desaparegut ja fa anys. I després de reposar i xerrar una estona més, decidim emprendre el retorn.